

ПЕРЕДУМОВИ ЗМІНИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО УСТРОЮ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

В.Т. Гаврилюк, кандидат економічних наук, доцент
Приватний вищий навчальний заклад – Харківський
соціально-економічний інститут, м. Харків

У статті розглянуто закони періодичності розвитку світової економіки на основі «Періодичної системи світового капіталістичного розвитку», тієї, що розглядає світовий економічний розвиток як циклічний процес, який має дискретний характер.

Ключові слова: розвиток світової економіки, теорії капіталістичного розвитку, новий світовий порядок, інформаційно-комунікаційні технології, техніко-економічний ценоз.

Постановка проблеми. Світова економічна ситуація сьогодні може бути охарактеризована як системна криза індустріальної стадії капіталізму, в процесі якої відбудеться зміна парадигми системних циклів накопичення, а так само зміна лідера світового економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У основі системи капіталістичного розвитку лежать декілька досліджень і теорій, розроблених різними авторами. Це теорія великих економічних циклів М. Кондратьєва і, заснована на ній, теорія еволюційних циклів В. Пантіна, глибокі дослідження по теорії Кондратьєвських циклів, зроблені С.М. Меншиковим. А так само теорія формування техніко-економічних ценозів Л. Бадалян і В. Криворотова і теорія технологічних устроїв (ТУ) С. Глазьева, К. Перес і М. Хироока. Але особливо велике значення надається теорії системних циклів накопичення капіталу, розробленою Дж. Арригі на підставі досліджень, зроблених Ф. Броделем, а так само теорії «творчого руйнування» Й. Шумпетера, і, природно, фундаментальному дослідженню «Капітал» Карла Маркса.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Однак треба зауважити, що питання загального аналізу використання теорій капіталістичного розвитку на практиці для

корегування розвитку світової економічної системи в сучасних умовах не розглядалися достатньо детально.

Метою статті є дослідження глобальних структурних змін у світовій економіці як чергового еволюційного переходу до нового системного циклу накопичення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна ліберальна модель розвитку капіталізму, що заснована на «законі Сея», базується на ствердженні, що можлива повна реалізація проведеного сукупного суспільного продукту і безкризовий економічний розвиток суспільства» [2]. Необхідно тільки довіритися «вільній грі ринкових сил», та «невидима рука» ринку сама розставить все по своїх місцях. У роботах К. Маркса існує заперечення цьому ствердженню, що різні сфери виробництва постійно прагнуть до рівноваги, проте ця постійна тенденція є лише реакцією на постійне порушення цієї рівноваги. Процес постійного порушення рівноваги К. Маркс вважав часом фундаментальної капіталістичної реорганізації, а Й. Шумпетер називав процесом «творчого руйнування» [3,4].

Це пов'язано з тим, що, відповідно до основного закону капіталістичного накопичення, капітал постійно прагне проводити до меж, обумовленого виробничими можливостями даного технологічного устрою, не зважаючи на межі ринку або потреби, підкріплені здатністю платити. У окремі періоди економічного розвитку власники капіталу підвищують конкурентний тиск на працю, однак реальні доходи не встигають за зростанням продуктивності праці, тому попит росте повільніше за пропозицію. Внаслідок чого світову економіку час від часу стрясають кризи перевиробництва, коли значна частина проведених товарів не знаходить платоспроможного попиту.

З другого боку, на підвищувальних Кондратьєвських хвилях, особливо в ліберальні періоди розвитку світової економіки, конкуренція власників капіталів за ринки збуту з часом зменшує норму прибутку, доводячи її до негативних величин [5]. «Поки все йде добре, – писав Маркс, – конкуренція діє як здійснений на практиці братський союз класу капіталістів, так що вони ділять між собою загальну здобич пропорційно довше, вкладеною кожним. Але як тільки мова заходить про

розподіл не прибутку, а збитку, всякий прагне наскільки можливо зменшити свою частку збитку і звалити її на іншого» [4]. Тому окрім криз перевиробництва в капіталістичній економіці виникають і кризи, обумовлені наднакопиченням капіталу і падінням норми прибутку, коли виникає надмірний капітал, який не може бути з прибутком (а збитки отримувати ніхто не хоче) вкладений в матеріальне виробництво, що приводить до масового відходу капіталу у фінансову сферу.

Однак протириччя полягає в тому, що капітал, інвестований у фінансову сферу, не тільки не проводить матеріальних благ, але і не приводить до збільшення суспільного попиту. Він ще більше збільшує масштаби наднакопиченого капіталу, оскільки якщо працівник практично весь свій дохід направляє на споживання, то фінансист велику частину свого доходу направляє на накопичення капіталу. Таким чином, падіння норми прибутку (а отже, і цін товарів) внаслідок посилення конкурентної боротьби призводить до криз перевиробництва. А це, у свою чергу, призводить до руйнування соціально-економічних структур, в рамках яких відбувалося накопичення капіталу, і до створення нових структур. Це і є шумпетеровське «творче руйнування», яке приймає три основні форми:

1. Збільшення розміру капіталів у вигляді його концентрації або централізації, а так само утворення нової форми організації бізнесу.

2. Формування надлишку населення і новий міжнародний розподіл праці.

3. Поява нових, крупніших центрів накопичення капіталів [3].

Теорія системних циклів накопичення капіталу Дж. Аригги [6] доповнюється теорією техніко-економічних ценозів Л. Бадалян і В. Криворотова. Зародження ценозу проходить одночасно із зародженням нового системного циклу накопичення капіталу під покровом попереднього циклу, що увійшов до стану фінансової експансії. Тоді як саме формування нового ценозу проходить на початковому етапі матеріальної експансії, коли формується новий технологічний уклад (ТУ),

який і є основою для матеріальної експансії в процесі формування нового ценозу. На базі нового ТУ в процесі формування відповідного ценозу і відбувається подальше накопичення капіталу саме в матеріальному виробництві до настання сигнальної кризи над накопичення [7]. Наприклад, у 1860-ті роки вже в США сформується шостий ценоз на основі масового конвеєрного виробництва і двигуна внутрішнього згорання. Основний ресурс – нафта, використовується в транспорті і як джерело енергії. Новий тип землекористування був заснований на масовому виробництві і машинах, що працюють на двигуні внутрішнього згорання: в індустрії, агрикультурі і в будинках. Він був сформований від 1908 до 1929 рр. Механізація агрикультури і транспорту звільнила для виробництва їжі мільйони гектарів землі.

Епоха політично-економічної гегемонії США підходить до свого логічного завершення. Виникнення термінальних криз, що не мають ефективного інструменту їх вирішення в рамках даної моделі економічного розвитку, вже почалися з кризи перевиробництва 2008-2009 рр., за якою відбудуться нові кризи перевиробництва у 2012-2015 рр. та в 2017- 2018 рр.

Тобто відбувається процес, коли власники капіталу так успішно підвищують конкурентний тиск на працю, що реальні зарплати не можуть підвищуватися так швидко, як росте продуктивність праці, тому попит не росте разом з пропозицією. Ці зміни призводять до зміни рівноваги, ще Н.Д. Кондратьєв обґрунтував три види рівноваги, які постійно порушуються і відновлюються в процесі світового капіталістичного розвитку – це рівноваги першого, другого і третього порядку. Відновлення цієї рівноваги відбувається в рамках циклів Китчина, Жюгляра і Кондратьєва, ще одна постійно порушувана рівновага – цикл Коваля.

З часовим лагом п'ятдесят років економічні цикли одночасно проходять крапки екстремуму і входять у фазу падіння – виникає ефект резонансу [8].

У 2008 році світова економіка увійшла до знижувальної хвилі шостого К-цикла, в процесі якої відбудеться фор-

мування нового шостого технічного укладу, заснованого на інформаційно-комунікаційних технологіях.

Однак, якщо цикли Китчина, Жюгляра, Коваля накладаються на знижувальний період великого циклу, вони характеризуються особливою тривалістю і глибокою рецесією, стислістю і слабкістю підйомів. Тому після короткочасного підйому в циклі Китчина, в якому знаходилася світова економіка у 2010- 2011 рр., почнеться падіння в 3-5-річному циклі Китчина [5].

Всі ці цикли після первинного резонансного падіння починають працювати в протифазі, і після синхронного падіння йде неоднорідний процес коливань різної амплітуди і напрямів.

Але масове вливання ліквідності в економіки розвинених країн різко збільшило дефіцити державних бюджетів і призвело до неконтрольованого зростання державних боргів, що зажадало жорсткого скорочення державних витрат. Високий рівень безробіття, низький рівень завантаження виробничих потужностей, відсутність достатнього кредитування реального сектору економіки в розвинених країн і різке скорочення вкладень в оновлення основного капіталу свідчать про те, що в рамках циклу Жюгляра світова економіка знаходитиметься в депресії, як мінімум, до 2013-14 рр. У циклі ж Коваля світова економіка досягне своєї нижньої точки падіння не раніше 2017-2018 рр., про що свідчить відсутність зростання в будівельній індустрії, низький попит і падіння цін на житло. Депресія в циклі Коваля триватиме до 2018-2019 рр., коли в циклі Жюгляра вже почнеться нова фаза кризи. У К-циклі знижувальна хвиля завершиться не раніше 2018-2020 рр., коли буде сформовано новий ТУ.

Таким чином, друга хвиля кризи або друга криза знижувальної хвилі шостого К-цикла може відбутися у 2012-2015 рр., коли цикли Жюгляра, Коваля і Кондратьєва знаходитимуться ще в стані депресії, а цикл Китчина знову увійде до фази рецесії.

І на зміну єдиного центру світового розвитку в особі США, на підставі доктрини «Вашингтонського консенсусу», найближчим часом прийде нова форма організації світової спільноти,

сформульована Дж. Рамо у доктрині «Пекинського консенсусу», без якої світова економіка розвиватися далі вже просто не зможе. В основі цієї доктрини лежить визнання необхідності побудови нового світового порядку на базі загальної економічної взаємозалежності всіх держав миру, але при дотриманні їх політичних і культурних відмінностей [9].

Після 2015 року, за рахунок підйому в циклах Китчина і Жюгляра, але на тлі депресії, що продовжується, в циклах Коваля і Кондратьєва почнеться пожвавлення світової економіки. Але у 2017-19 рр. нас чекає нова серйозна криза, пов'язана з переходом циклів Китчина і Жюгляра в новий спад, хоча в циклах Коваля і Кондратьєва почнеться повільне пожвавлення. І лише, починаючи з 2020 року, коли в циклах Коваля і Китчина почнеться підйом і сформується кластер базисних інновацій шостого ТУ, світова економіка перейде на підвищувальну хвилю К-циклу. А після 2025 р., коли підйом наступить і в циклі Жюгляра, світова економіка перейде до стабільного зростання в рамках Азіатського системного циклу накопичення, на базі остаточного сформованого нового ТУ і нового ценозу.

Новий ценоз незмінно починає формуватися на фазі «технологічної революції», і обов'язково в новому регіоні миру. Формування нового ценозу породжує масова притока мобільних капіталів у сферу матеріального виробництва і починається матеріальна експансія, тобто вкладення вільних капіталів у виробництво нових товарів з метою отримання максимального прибутку.

Основою нового ценозу стануть інформаційно-комунікаційні технології, основним енергоресурсом стане електрика, величезні потужності якої найближчим часом вдасться навчитися акумулювати в невеликих об'ємах на базі нанотехнологій. На зміну вертикально-організованим корпораціям прийдуть горизонтально-організовані з широким використанням мережевих структур, а великосерійне конвеєрне виробництво змінить швидко перебудовуване дрібносерійне автоматизоване виробництво. Основною метою матеріального виробництва стане сама людина.

Висновки. Коли на даному техніко-економічному рівні розвитку настає межа подальшого зростання і виникає брак ресурсів для задоволення потреб населення, що збільшується, світова економіка потрапляє у фазу структурної кризи в рамках якої формується новий технологічний устрій, на основі якого починає формуватися новий техніко-економічний ценоз.

Література

1. Джим Роджерс. Подарок моим детям / Джим Роджерс. — John Wiley & Sons, 2009. — Р. 234.
2. Жан-Батист Сэй. Экономические софизмы; Экономические гармонии / Фредерик Бастиа; [сост., вступ. ст. и коммент. М. К. Бункиной и А. М. Семенова]. — М. : Дело ; Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000.
3. Шумпетер Й.А. Капитализм, Социализм и Демократия : пер. с англ. / Шумпетер Й.А. ; Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. — М. : Экономика, 1995. — 540 с. — (Экон. наследие) — ISBN 5-282-01415-7
4. Маркс К. Капитал : полн. собр. соч. Т. 23-26. / Маркс К. — М. : Государственное изд-во политической литературы, 1960.
5. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Кондратьев Н.Д. — М. : Экономика, 2002. — 767 с.
6. Долгий двадцатый век. Деньги, власть и истоки нашего времени. Территория будущего. — 2007— ISBN 5-91129-019-7
7. Бадалян Л.Г. История. Кризисы. Перспективы: новый взгляд на прошлое и будущее : изд. 2 / Бадалян Л.Г., Криворотов В.Ф. ; Под ред. и с предисл. Г.Г. Малинецкого // Синергетика: от прошлого к будущему. Будущая Россия. — М. : URSS, 2012. — №50. — 288 с.
8. Гринин Л. Е. Вербальная модель соотношения длинных кондратьевских волн и среднесрочных жюгляровских циклов / Гринин Л. Е. // История и математика : анализ и моделирование глобальной динамики / Ред. А. В. Коротаев, С. Ю. Малков, Л. Е. Гринин. — М. : Книжный Дом «ЛИБРОКОМ», 2010. — С. 44-111.
- 9 . Joshua Cooper Ramo The Beijing Consensus. Foreign Policy Centre, 2004 (London, England) ISBN 1903558352, 9781903558355 p.74